

La Constitució tancada i els seus amics

A propòsit de la tribu constitucionalista

Xacobe Bastida

El constitucionalisme és una teoria –de moment l'anomenarem així– que no sols considera que la Constitució integra un seguit de preceptes de caràcter jurídic, i per tant vinculant, sinó que a més en postula un concepte valoratiu. Amb això, les opcions polítiques i organitzadores adoptades per la Constitució esdevenen principis de caràcter moral que han d'informar la interpretació de la legislació subjacent i, correlativament, modelar una articulació concreta de la societat civil. Segons aquesta visió de les coses, en la Constitució no sols hi ha normes de conducta obligatòries sinó també pautes de convivència que actuarien com a model comunitari. La societat, si fa no fa és el que diu la teoria constitucionalista, demana una actitud de compromís envers certs valors que hi ha presents en els principis constitucionals. Moral i dret, igual com en la teorització iusnaturalista clàssica, no estan ni tan sols barrejats, sinó jerarquitzats ontològicament. La Llei divina, deia Tomàs d'Aqui-

no, predetermina la Llei natural, i aquesta, alhora, predetermina el contingut de la Llei humana o positiva. La llei injusta, continua dient Tomàs d'Aquino, no sembla que siga llei. Atenció, perquè no diu: «la llei injusta és una iniquitat o una immoralitat». Diu: «la llei injusta no és una llei». Per això comentàvem que ens trobàvem davant d'una predeterminació ontològica del dret respecte a la moral.

Doncs bé, en el constitucionalisme ocorre una cosa ben semblant. Perquè les decisions legals ho siguen realment, no n'hi ha prou que siguen formalment legals. També cal que respecten els principis de rang moral que comprèn la norma constitucional. Quan sentim clamar, amb un cert plany i amb les dents serrades, certs prebosts polítics o comentaristes i teòrics de tota mena, coses com ara «*¡están rompiendo el espíritu de la Constitución!*», el que ens estan dient és exactament això: que la postura concorda amb una possibilitat formalment constitucional però que no acull els continguts morals que n'inspiren la regulació.

De primer, la teoria constitucionalista va ser dissenyada com a resposta al positivisme jurídic, que, com ja se sap, concep el dret com a ordre autònom formal, independent de qualsevol consideració valorativa respecte al contingut. Com que, d'una

Xacobe Bastida Freixedo (A Estrada, Pontevedra, 1968) és professor titular de Filosofia del Dret a la Universitat d'Oviedo. És autor, entre altres, de *La nación española y el nacionalismo constitucional* (Ariel, 1998), *Miseria de la autonomía. Una filosofía del Estado autonómico* (Universidad de Oviedo, 1999), *El derecho como creencia* (Universidad Externado de Colombia, 2000) i *El silencio del Emperador* (Universidad Nacional de Colombia, 2001).

manera completament injustificada i mentidera, es relaciona la gènesi dels moviments feixistes i totalitaris amb la teoria positivista del dret, el constitucionalisme se'ns vol vendre com a quinta essència del pensament democràtic o socialdemòcrata. Això no és així. De moment, no convé que ens embranquem en demostracions. Només cal apuntar, i després ja entrarem en matèria, que la relació del constitucionalisme amb la democràcia és una impostura completa. Més aviat, la idea constitucionalista implica un component antidemocràtic important i, si se'ns permet, totalitari.

Els motius que expliquen l'empenta que actualment té el constitucionalisme obeeixen a diversos factors segons el país en qüestió. No convé que oblidem que la teoria constitucionalista és menys teoria que ideologia i, per tant, caldrà tenir ben clars els orígens dels interessos que pretén defensar. Fem-ne un repàs brevíssim centrat en Alemanya, Itàlia i Espanya.

A Alemanya la gènesi del constitucionalisme es vincula amb la reconstrucció nacional posterior a la reunificació. El *patriotisme de la Constitució* esmentat per Habermas –terme que va ser importat fa uns anys sense gaires fonaments per la intel·lectualitat espanyola i que avui de nou la drete ha reactualitzat per a les nostres contrades– té com a objectiu postular una identitat col·lectiva comuna per a l'Alemanya unificada sense haver d'al·ludir a caràcters objectius clàssics; fonamentalment, ni a la Llengua, ni a l'Ètnia ni a la Història. Els dos primers perquè l'experiència nacionalsocialista invalida qualsevol referència a factors lingüístics o racials. El tercer factor, la Història, tampoc pot ser un element aglutinant, en part per les ma-

teixes raons. Quan un alemany fica el cap en el passat, l'en trau sempre amb la neta dels ulls tacada de sang (una cosa semblant li passa a Manuel Fraga). Per això es proposa un *patriotisme*, en primera instància –perquè es reconeix que el funcionament comunitari no es pot realitzar sense establir uns certs lligams afectius–, i en segona instància, *constitucional*, perquè s'entén que tan sols l'adhesió als valors democràtics plasmats en la Constitució alemanya pot servir com a element aglutinant.

A Itàlia, la teoria constitucionalista s'origina en la desconcertant realitat de la postguerra italiana: hi continuava vigint una Constitució democràtica i, alhora, s'hi mantenien igualment vigents lleis de signe feixista, com ara el codi penal de Rocco –que consagrava el dret penal de l'autor, per exemple. Doncs bé, la resposta d'un determinat sector judicial –mig marxista, mig catòlic, aquesta espècie de cristianisme àcrata avui dia tan de moda a Espanya– consistia a distorsionar les lleis feixistes inspirant-se en valors constitucionals per tal d'arribar a resultats que concordaren amb la realitat política del país. En això consisteix l'anomenat *ús alternatiu del dret*, teoritzat per Pietro Barcellona i assumit a l'Estat espanyol –al nostre parer de manera impròpia, perquè els pressupòsits d'aplicació són justament els contraris– per Perfecto A. Ibáñez i Modesto Saavedra, entre d'altres.

A Espanya les causes de la gènesi de la teoria constitucionalista són ben diferents. En cloure's la transició i després de la promulgació de la Constitució de 1978, l'esforç teòric dels juristes consistí a establir el valor normatiu de la Constitució. Tradicionalment es considerava que la Consti-

tució era un mer document pragmàtic, una mena de declaració testimonial d'intencions sense aplicació jurídica —és a dir, coactiva i obligatòria. I ací apareix la figura d'E. García de Enterría. Per als lectors que no siguen versats en el món jurídic convé que aclarim que García de Enterría funciona com a tancament del sistema de fonts del dret espanyol. Hi ha tres fonts de dret reconegudes expressament en el codi civil: la Llei, el Costum i els Principis Generals del Dret. Però això no és tot. En el nostre ordenament jurídic opera implícitament una altra font de dret (encara que, pel que té d'implícita i, per tant, d'oculta, s'assembla més a un brollador subterrani que a una font) que té més predicament que les altres tres juntes; això és: el que diga García de Enterría a propòsit del dret. Doncs bé, després del dictamen dèlfic d'aquest oracle jurídic que és García de Enterría, el Tribunal Suprem va acollir aquesta interpretació i començà a aplicar la Constitució com a norma vinculant i preceptiva. Fins ací no hi ha res anormal. Precisament, el contrari d'això hauria estat insòlit. Però s'esdevé que, amb el pas del temps i per un estrany art d'encantament, la Constitució de 1978 transcendeix aquest caràcter jurídic i obté un estatus de principi moral de convivència. D'aquesta manera, tant la situació fàctica que va donar lloc a la Constitució com les institucions que van inspirar les claus de la regulació constitucional són considerades elements indispensables per a la vida en comú i, en aquest sentit, indiscutibles. Quin és el motiu d'aquesta mutació?

A parer nostre, aquesta causa que va generar l'opció moralitzadora pel que fa a la interpretació constitucional és la consolidació dels moviments d'emancipació na-

cional a Euskadi, Catalunya i Galícia. L'assumpte sembla tan desconcertant que mereix una explicació.

L'estructuració nacional que contempla la Constitució de 1978 té, essencialment, dues característiques. Pel que fa a la concepció de les parts que componen el conjunt, la Constitució espanyola predica la generalització, això és, la igualació estructural de les diverses parts en què es divideix el territori. Pel que fa a l'articulació d'aquestes parts amb el conjunt nacional, la Constitució estableix una distinció entre *Nación* —l'espanyola— i *nacionalidades*.

En primera instància, en la relació de les parts amb el conjunt, l'Estat espanyol es constitueix amb parts qualitativament iguals. Tot i que l'article 2 de la Constitució espanyola parla de *nacionalidades* i de *regiones*, no hi ha cap diferència jurídica entre les unes i les altres. Podríem pensar que les *nacionalidades* designen aquells territoris que en el passat plebiscitaren l'estatut d'autonomia (Catalunya, Euskadi i Galícia), mentre que les regions són la resta dels territoris en què es divideix l'Estat des del punt de vista politicoterritorial. Tanmateix, l'ordenament jurídic espanyol no estableix enlloc que això siga així. La distinció entre nacionalitats i regions no és, pròpiament, una distinció jurídica. De fet, els Estatuts d'Autonomia d'Aragó, de Canàries i de la Manxa les autoproclamen *nacionalidades* sense que això haja donat lloc a cap impugnació. I, certament, no n'hi pot haver cap. Quan una comunitat autònoma es declara a si mateixa *nacionalidad* té el mateix valor jurídic que si es declarara sota l'advocació de Sant Futurato. Per dir-ho amb les autoritzades paraules de F. Tomás y Valiente, podríem sintetitzar la indistinció constitucional de tots

dos termes de la següent manera: «En España hay nacionalidades y hay regiones; que las provincias de unas y otras se constituyan en Comunidad Autónoma; y que cada una de éstas, en su norma institucional básica, se autodefina como nacionalidad, como región, como entidad foral o de alguna otra forma; definiciones que, por lo demás, carecerán de relevancia constitucional» (1984, pp. 18-19). Per tant, en la Constitució de 1978 es va decidir que tot el territori de l'Estat s'estructuraria mitjançant una institució –la comunitat autònoma– que el dividiria de manera paritària. Aquesta va ser l'opció generalitzadora, que es basà en una proposta orteguiana feta durant els debats de la Constitució de 1931. Resulta curiós observar l'apropiació de tota la teoria orteguiana de les nacionalitats pels constituents de 1978: pel que fa tant a les propostes concretes com als objectius fixats, és a dir, tant des del punt de vista tècnic com des de l'ideològic. Convé que ens detinguem, encara que siga de manera breu, en aquest assumpte.

Ortega, enfront de la posició dels grups majoritaris, abanderats pels socialistes i per Azaña, que mantenien la concessió de l'autonomia tan sols als territoris que tingueren una demanda real d'autonomia, proposava una extensió generalitzada d'autonomia per tal que, segons les paraules d'ell mateix, «sea la España una quien se encuentre frente a frente de dos o tres regiones indóciles, [de esta manera] serán las regiones entre sí quienes se enfrenten, pudiendo de esta suerte cernirse majestuoso sobre sus diferencias el poder nacional, integral, estatal y único soberano». Aquesta solució orteguiana, bandejada completament de la Constitució de 1931, va ser incorporada a la de 1978 amb

el mateix propòsit. També ara, en la Constitució actual, la generalització funciona com a dissolvent de les autèntiques reivindicacions polítiques perquè iguala la descentralització administrativa i les demandes autodeterministes. D'aquesta manera, les anomenades *extralimitaciones* de catalans, bascos i gallecs –vegeu-ne com a exemple les reaccions provocades per la recent Declaració de Barcelona– són interpretades com a peticions egoistes, insolidàries i al marge del «marco democrático de convivencia», per dir-ho amb una frase més que recurrent. La generalització, per tant, condueix, com ja va veure molt bé Ortega, a l'enfrontament entre les parts i a la dissolució del veritable conflicte amb l'Estat central. Si el lector repassa el to del debat polític a l'entorn de l'autonomia durant els darrers temps, s'adonarà del que diem. La polèmica nacionalista no es desenvolupa entre la concepció de l'«Estat gran nacional» –que en diria Lenin– i la de les nacions «floreçilla», com diria de nou *don* Vladimir, sinó entre les nacionalitats o regions –dicotomia d'explicació cabalística que ens regala la Constitució– entre elles mateixes. Qualsevol observador extern que jutge els últims enrenous polítics –entre els quals podem destacar les intervencions iracundes del president d'Extremadura davant del que, a parer seu, són els excessos egoistes del president de Catalunya– tindrà la impressió, sense cap mena de dubte, que l'autèntica querella política i territorial d'Espanya es desenvolupa entre les parts agreujades (Extremadura, Andalusia) i les parts incomprensiblement i insolidàriament beneficiades (Catalunya, Euskadi).

En segona instància, pel que fa a la concepció del conjunt nacional –parlem,

per descomptat, de la nació espanyola, ja que la Constitució no en reconeix cap més amb aquest nom—, Espanya s'entén com a nació política que inclou un seguit de nacions culturals.

Els conceptes de nació política i nació cultural van ser categoritzats per Meinecke, que els féu servir per a explicar dos processos distints de construcció nacional. D'una banda, Meinecke apreciava l'existència de nacions sorgides del resultat d'atorgar caràcter polític a allò que inicialment només era unitat ètnica i folklòrica; és a dir, d'una comunitat construïda en funció de factors objectius —llengua, raça, religió...— es passa a la construcció d'una unitat política que coincideix amb els límits d'aquesta. Són les anomenades nacions culturals. De l'altra, Meinecke va constatar que, juntament amb aquestes nacions que reproduïen la unitat cultural en una formació política —l'Estat—, es donava un altre procés de formació nacional —diametralment oposat— consistent en la creació d'una nació a partir d'una unitat política preexistent. Aquest procés formatiu donarà lloc a les nacions polítiques. En aquest cas, l'Estat, la comunitat de lleis, precedeix l'existència del conjunt nacional. La nació concebuda d'aquesta manera no serà més que un calc emotiu, una imatge especular, d'aquella altra unió jurídica. Com podem apreciar, la clau d'aquesta conceptualització està en la posterioritat o en l'anterioritat de la institució estatal respecte a la formació nacional. Si l'Estat és el resultat de projectar una comunitat objectiva prèvia, parlarem de nacions culturals. Per contra, si l'Estat és el motlle que provoca la gènesi del sentiment col·lectiu de pertinença, parlarem de nacions polítiques.

La categorització de Meinecke, entesa al peu de la lletra, manca avui dia de qualsevol interès considerada des del punt de vista que tan sols aporta confusió i alimenta una falsa consciència realment forassenyada. Quan Meinecke va elaborar aquesta distinció, els processos de formació nacional encara es desenvolupaven d'una manera relativament autònoma, i la presència real d'un Estat o la postulació ideal d'aquest eren determinants de dos models conceptuals diferents pel que fa a l'acte de concebre la nació. Avui dia, ben al contrari, l'univers politicoterritorial es troba tancat i qualsevol canvi en el conjunt, independentment del fet que siga per addició o per reducció, només tindrà lloc si el conjunt d'Estats-nació ja constituït —l'ONU— en dona el vistiplau. Actualment, els Estats no es constitueixen per lliure concurs, sinó per cooptació, com certes institucions romanes. Per això és absurd que cataloguem avui dia una nació com a nació cultural si manca d'Estat i aspira a aconseguir-lo o com a nació política si parteix d'un Estat ja constituït. Això no categoritza ni descriu cap procés, a tot estirar reitera la realitat amb un sinònim. El fet que en el món hi ha Estats és obvi (i anomenar-los nacions polítiques no els afegeix ni els trau res: és exactament el mateix que parlar d'Estats, sense embuts —i sense castigar més del que cal les imprevistes—); de la mateixa manera, al món hi ha territoris —per definició dins d'un Estat ja existent, perquè la *res nullius* és una figura desconeguda pel que fa a la distribució mundial del territori— que reivindiquen el dret a tenir una constitució política diferent de la de l'Estat en què s'emmarquen. Anomenar «nacions culturals» aquests territoris, de nou, és una manio-

bra purament analítica i reiterativa. Amb això no es distingeixen dos tipus de nació: simplement se'ns diu que existeixen els Estats amb territori i els territoris que no tenen Estat (referint-se a l'Estat desitjat). El lector ja deu saber que per a dir coses com aquesta no cal anar amb tants miraments. D'altra banda, podem apreciar la puerilitat d'aquesta distinció en el cas, per exemple, de nacions com ara Croàcia –que es va gitar com a nació cultural en el sentit que pertanyia a Iugoslàvia i s'alçà a l'endemà com a nació política. Quan un concepte, en principi propi de la teoria política, depèn de la decisió arbitrària d'una organització –el reconeixement com a nació per part de l'ONU– cal reconsiderar la pertinença d'aquest concepte a l'àmbit de la teoria.

Meinecke va tractar de diferenciar dos processos de formació nacional: en un, el de la nació política, hi intervenia la voluntat dels membres d'un territori prescindint de qualsevol altre element que en determinara la unitat nacional; en l'altre, el de la nació cultural, eren elements objectius allò que aglutinava la formació nacional. L'Estat era, en tots dos casos, l'entelèquia –en el sentit aristotèlic– que guiava el procés, però de cap manera establia una característica ontològica diferencial. Dit en termes de Husserl, l'Estat no era una nota que *implicava* els conceptes de nació política i nació cultural, sinó que els *complicava*. Volem dir amb això que els conceptes de nació política i cultural no són predicats que es troben ja continguts en el subjecte Estat, sinó que, per contra, són conceptes que, encara que estan connectats amb el d'Estat, mantenen una autonomia que no permet que se'ls relacione amb aquest últim com si foren identitats

analítiques. En el context històric en què escrivia Meinecke el resultat del procés dels dos tipus de formació nacional va coincidir amb la nota estatalista. Meinecke descriu el desenvolupament de la nació i acaba trobant un Estat que actua de manera contingent. Ara bé, si pensem que l'Estat és el punt inicial de la distinció –i, per tant, no és contingent–, aleshores reificarem allò que en principi era una descripció històrica; convertirem la diacronia necessària per a comprendre qualsevol esdeveniment històric en una sincronia no més apta per a promptuaris i catons.

En la categorització de Meinecke, hi batega, tanmateix, una cosa que sí que es rellevant i profitosa. Ens referim a la presència de diversos estereotips de la construcció d'allò nacional basats o bé en la voluntat dels membres d'un territori o bé en factors objectius independents de qualsevol voluntat ciutadana. En aquest sentit sí que podem establir la cesura entre dos grans tàxons nacionals. Hi ha nacions fonamentades en la lliure decisió dels membres i nacions que justifiquen la pròpia existència recurrent a expedients aliens a la voluntat dels membres que les conformen –tots dos casos operen al marge del fet que hi haja o no un Estat previ a la formació nacional. Arribats en aquest punt, no ens hauríem d'estar d'anomenar nacions polítiques aquelles en la formació de les quals intervé un model voluntarista i nacions culturals aquelles que es gesten en la forja de la determinació objectiva i de la indisponibilitat voluntària. En cas contrari, i convé que hi insistim, la distinció proposada per Meinecke és, actualment, del tot estèril pel que fa a la determinació de l'àmbit nacional.

Doncs bé, tant la doctrina dominant

com la mateixa Carta Magna de 1978 han acollit sense empatx aquesta conceptualització nacional que distingeix les nacions de tal manera que depenen exclusivament de la presència o absència de la institució estatal –encara que la Constitució no faça servir aquesta terminologia, de la lectura dels debats parlamentaris constituents i de la interpretació sistemàtica de la Constitució cal concloure que la dicotomia *nació política / nació cultural* ha estat plenament constitucionalitzada (X. Bastida, 1998, pp. 70 i ss.). Aquest despropòsit, com deia abans, serveix per a encobrir una falsa consciència i, en definitiva, no és innocent.

En efecte, la importació extemporània de la distinció entre nacions polítiques i nacions culturals es va fer servir en el debat constitucional per compensar una aporia en què s'havia entrat després que l'arranjament consensual havia posat fi a les possibilitats reals de discussió parlamentària. L'aporia que comentem és la següent: en la primera fase d'esmenes tots els grups estaven d'acord que les anomenades nacionalitats històriques eren nacions –amb totes les lletres, sense cap tipus d'especificació. Aquest acord conceptual era possible perquè l'espanyolisme estava interessat a establir l'equiparació per tal de rebutjar el terme *nacionalidades*: «No hay más nación que la española», deia un Fraga iracund, i aleshores, com a conseqüència lògica, no es podia admetre la inclusió del terme *nacionalidades*. D'altra banda, els partits d'esquerra –fonamentalment el PCE– i els partits nacionalistes equiparaven igualment *nacionalidades* i *naciones*, però justament amb l'objectiu contrari: a fi d'incloure-hi el terme *nacionalidades* i d'aquesta manera donar a la Constitució un cert aire de federalització. El resultat

fou el següent: s'hi va incloure el terme *nacionalidades*, però alhora es va deixar clar que cap d'aquestes era *Nación* amb majúscules –és a dir, amb vocació política– sinó que totes eren unitats culturals i folklòriques amb un autogovern que no podia ultrapassar l'àmbit d'allò domèstic. Per això el terme *nacionalidades*, que apareixia diverses vegades en les primeres versions de l'esborrany de la ponència, va quedar relegat només a l'article 2. Però com que no n'hi havia prou només amb aquesta reducció a l'article 2 –a través d'esmenes del partit franquista liderat per Fraga, esmenes que, certament, es van acceptar completament (amb la qual cosa caldria preguntar-se si en realitat Alianza Popular va ser aquest partit al marge del consens de què parlen les cròniques més habituals de la transició)–, s'hi incorpora un seguit d'elements que refermen el caràcter cultural de les *nacionalidades*. La nació espanyola havia de ser l'única amb condició sobirana, allò no podia admetre cap mena de dubte.

Per això, tal com diu l'inici de l'article 2, la nació espanyola no es fonamenta en la Constitució, sinó que és la Constitució allò que es fonamenta en la nació espanyola. I no tan sols això. No es fonamenta simplement en la nació espanyola, sinó en una característica de la nació espanyola: la «indisoluble unidad» («La Constitución se fundamenta en la indisoluble unidad de la Nación española...»). D'altra banda, s'hi introdueix –també mitjançant una esmena d'Alianza Popular– el terme *patria*, amb un ressò històric tristament cèlebre. Per acabar-ho d'adobar, la pàtria es concep, de nou –insistent en aquella indisolubilitat característica–, com a «patria común e indivisible».

Com és possible que posicions tan contràries arribaren a reconciliar-se i, sobretot, com és possible que un partit al marge del consens aconseguira que el seu punt de vista es convertira finalment en text constitucional? La total coincidència de les esmenes d'Alianza Popular amb el text final de l'article 2 s'explica mitjançant un esdeveniment estupefaent. Quan es discutia el contingut de l'article 2, va arribar un emissari –un herald negre, que en diria Vallejo–, sembla que des de la Moncloa i per un imperatiu del poder militar, amb una nota en què s'especificava la redacció de l'esmentat article 2. Doncs bé: aquesta redacció, que parlava d'unitats indissolubles, d'indivisibles pàtries, i que invertia els fonaments constitucionals fins aleshores proposats, coincideix fil per randa amb l'actual article 2. Convé que recordem això sobretot per silenciar més d'una veu que proclama la quinta essència democràtica del procés constitucional. Més encara si, com és el cas de Juan José Laborda (1992, p. 6), s'afirma que en l'article 2 hi ha la base del patriotisme constitucional. Pel que sabem, el patriotisme de la Constitució proposat per Habermas es basa en l'adhesió a uns valors cívics i racionals d'arrel democràtica (Habermas, 1989, pp. 111 i ss.; 1991, pp. 211 i ss.). O bé ens equivoquem molt o l'article 2 de la Constitució, tant pel contingut com per l'elaboració, és una mostra de tot el contrari. Quanta raó tenia Bismarck quan va dir que, si es volia evitar la revolució social, calia amagar al poble com es feien les salsitxes i les lleis –tenint en compte la brutícia que intervenia a l'hora de crear-les. *Sensu contrario* (i és penós que siga així), l'autèntica tasca revolucionària consisteix a fer història, a desfer impostures

que avui s'assumeixen com a clixés i a negar-se a combregar, en general, i a fer-ho amb rodes de molí, en particular.

Després de tot això cal preguntar-se: és Espanya una nació política? Si partim de les claus reinterpretatives que hem suggerit abans, no hi ha cap dubte que la nació espanyola ha de ser considerada una nació cultural, això és, una nació concebuda de manera objectiva, ja que fa servir per definir-se caràcters indisponibles a la voluntat dels individus que la integren. La nació espanyola es conforma de manera obertament oposada a l'opinió que els seus ciutadans en pogueren tenir. Si nació política és, segons la formulació clàssica de Sieyès o la de Renan –que en aquest aspecte coincideixen–, aquella que es fonamenta en la lliure reunió dels associats, l'article 2 de la Constitució elimina qualsevol possibilitat de tractar la nació espanyola com a nació política. En aquest sentit, no podem parlar d'«associats», sinó de «súbdits» (des d'aquesta perspectiva, la forma monàrquica que, sense permís, va integrar-se en la Constitució és del tot coherent amb el concepte de nació que s'hi sustenta). Tenint en compte la base plurinacional existent a l'Estat espanyol –i això és una dada que no es pot discutir si no s'és un absolut desvergonyit– només podríem considerar Espanya una nació política si existira el reconeixement del dret d'autodeterminació. La raó és ben senzilla. Si la nació política –tornem al terreny de Renan– exigeix el «desig clarament expressat de continuar la vida en comú», ha d'existir la possibilitat de canalitzar aquesta voluntat precisament perquè pugui ser «clarament expressada». Quan en el debat constitucional les forces agrupades entorn del consens decidiren adoptar la fraseologia

politicista o voluntarista –per allò de la ressonància democràtica que té, que faria oblidar la imposició extraparlamentària d'una pàtria única i indivisible– i s'endinsaren en proclames que exaltaven la nació com a «proyecto sugestivo de vida en común» o com a «plebiscito cotidiano», les forces nacionalistes que no havien entrat en el consens, prenent la paraula dels qui tant parlaven de la nació com a lliure concurrència de les parts que la conformen, van plantejar la possibilitat de constitucionalitzar el dret d'autodeterminació. Va ser aleshores quan es va poder observar amb total claredat que l'aparent voluntarisme democràtic amb què adornaven el seu discurs politicista era això, només aparent. En adonar-se que hi havia certes intervencions que s'agafaven seriosament el seu plantejament voluntarista i plebiscitari i que anaven dirigides a l'acolliment real del dret d'autodeterminació, va aflorar la veritable concepció que tenien de la nació espanyola. El dret d'autodeterminació va ser rebutjat de manera fulminant mitjançant al·lusions a la «realidad histórica» –pleonasme de difícil intel·ligència, ja que, pel que sabem, qualsevol realitat és històrica i qualsevol història, si ho és de veritat, és real– i a la «unidad de destino común de los pueblos de España» –una represa de la fórmula de José Antonio, que alhora l'havia agafada d'Ortega. La unitat indissoluble d'Espanya –que, més enllà dels ornaments voluntaristes en què es van entretenir per apaivagar una certa mala consciència, va ser sempre el veritable escrúpol dels constituents– no podia ser qüestionada. Aquesta és la raó per la qual es van introduir els conceptes de nació política i cultural en el debat constitucional. D'aquesta manera es pot continuar

parlant de nacions –aconcentant el nacionalisme moderat–, encara que pel caràcter cultural que tenen no podran mai impugnar la sobirania de la nació política espanyola, l'única concebuda com a nació sobirana. El «deseo claramente expresado de vivir en común» cedeix el pas a l'obligació subtilment sublimada de viure en comú. Comptat i debatut, la nació espanyola no depèn d'allò que els ciutadans decideixen, sinó del que la Història, amb grans dictats ineluctables, ja ha decidit. El projecte comú no pertany a la voluntat dels ciutadans, sinó a la tirania de la Història. Parlar de nació política per a referir-se a una nació espanyola concebuda així –com a disseny d'un procés en què la voluntat de l'Home és un element aliè– només pot contribuir al confusionisme ideològic. Un Estat plurinacional que no reconeix el dret d'autodeterminació no pot parlar mai de politicisme pel que fa al seu concepte d'allò nacional. Si la nació política és la lliure agrupació de ciutadans que decideixen viure sota unes mateixes lleis, el reconeixement d'una via que possibilita aquesta lliure integració és un requisit que s'ha de complir de manera inexcusable. Per contra, la negació d'aquest dret, afegida a la consideració constitucional de la nació espanyola com a entitat amb un fonament objectiu, indisponible (ja siga la unitat de destí o bé la Història, perquè totes dues foren utilitzades en la desesperada justificació de la unitat espanyola), ens duu a afirmar que Espanya és una nació clarament cultural.

Però, d'altra banda, fins i tot si no seguim la rectificació dels conceptes de nació política i nació cultural que hem proposat, si adoptem la distinció entre tots dos tipus de nació segons el model que

proposa l'univers acadèmic espanyol —és a dir: nacions polítiques són les que es formen amb posterioritat a l'Estat i com a imatge política i simbòlica d'aquest; culturals són aquelles que pretenen la formació d'un Estat que reflectesca una unitat objectiva prèvia—, aleshores resulta que tampoc podríem acceptar la consideració d'Espanya com a nació política. Si fóra així, la Constitució —és a dir, la primera norma de l'Estat— no podria fonamentar-se mai en la indissoluble unitat de la nació espanyola, com de fet ocorre («La Constitución se fundamenta en la indisoluble unidad de la Nación española [...]»). D'aquesta manera es reconeix que hi ha una unitat prèvia —objectiva i prepolítica— que serveix com a ineludible fonament —per tant, no lliure— a l'agrupació de ciutadans reunits entorn de la Constitució. És a dir que, d'acord amb l'article 2 de la Constitució, l'Estat no tan sols no precedeix la formació nacional, sinó que es mostra com a resultat forçós d'una unitat prèvia (i això, recordem-ho, és el que caracteritza les nacions culturals, segons els teòrics que adopten acríticament les coordenades de Meinecke). És la nació la que precedeix l'Estat i no a l'inrevés, com es predicaria de qualsevol nació política.

Per tot això, la coentorada de la *Nación de naciones* —una fórmula molt recurrent entre els polítics i els intel·lectuals que pretenen conciliar el seu passat d'esquerra amb un present d'allò més acomodaticí— amb què sovint s'explica la realitat plural de l'Estat espanyol no pot enganyar ningú. La «Nación española» que s'esmenta en l'anomenada *Nación de naciones* no hauria de significar en principi una negació de la resta de les nacions. Si ens atenem a aquesta concepció politicista, que entén

la nació com a conjunt de voluntats polítiques que prescindeixen de valors ètnics o lingüístics, no hi ha res que impedirà mantenir la possibilitat d'una *Nación de naciones*, si això ho entenem com a lliure articulació de certes comunitats en un univers major que les abraça sense destruir l'especificitat que les caracteritza. Però això només és possible si la *Nación* que opera com a continent es concep com a nació política, fonamentada en la lliure voluntat de les altres nacions convocades a integrar una nació omnicomprendiva. Per tal d'assolir aquest objectiu, com ja he indicat abans, resulta indispensable el reconeixement del dret d'autodeterminació. Aleshores sí que es pot parlar d'una lliure reunió de nacions polítiques que decideixen agrupar-se en una altra nació política més àmplia. Si la nació espanyola, ben al contrari, es concep com a nació cultural —i així és com ho fa la Constitució de 1978— i, per tant, no admet el dret d'autodeterminació, com és el cas, la *Nación de naciones* és només un Estat nacional de signe cultural enfrontat amb altres nacions que pretenen el reconeixement del seu caràcter polític. I això, òbviament, és als antípodes del pretès esperit harmoniós i conciliador que suggereix la fórmula *Nación de naciones*. Tot al contrari, la Constitució de 1978 consagra una nació integrista que s'empara en un Estat i que s'oposa obertament a les nacions que es despleguen al seu si, cosa que és ben distinta.

Nación de naciones, se'ns diu, i se'ns vol donar la idea que Espanya és una nació tan oberta i generosa que acull al seu si altres manifestacions nacionals; o, dit d'una altra manera, s'intenten compatibilitzar pacíficament la caracterització nacional de l'Estat i l'existència d'altres realitats nacio-

nals que no tenen per què ser excloents respecte d'aquesta altra caracterització gran-nacional. Amb paraules de J. J. Solozábal, «el que el Estado no renuncie a la legitimidad nacionalista, no equivale a atribuir a la Nación el monopolio de la lealtad política ni la negación a compartir vínculos políticos de naturaleza territorial [...] Aunque la compatibilización de lealtades políticas sea problemática, la misma no está excluida sino, en el terreno de la realidad, más bien requerida» (1993a, p. 75). Crec que en totes dues afirmacions s'equivoca.

En primer lloc, perquè la legitimitat nacionalista que estableix la congruència de la unitat estatal i la unitat política és, ho vulguem o no, excloent –per molt de «pluralismo, flexibilidad y transigencia» (J. J. Solozábal, 1993b, p. 77) i per molta «unidad constitutivamente plural» (J. J. Solozábal, 1993a, p. 75) amb què s'endrece la *Nación española*. L'argument nacionalista funciona, dins dels límits de l'Estat, com a classe unitària que impedeix la coexistència amb qualsevol altre element. Igual com passa amb la figura del Summe Pontífex –també classe unitària en què, com recorda G. Bueno en un text deliciós (1991, p. 112), «la agregación de un elemento nuevo a la clase unitaria "Papa" produce un Antipapa»–, en l'àmbit estatal, només hi pot cabre una nació que complexca la funció legitimadora per satisfer aquest principi de congruència que abans hem esmentat. La «coexistencia de legitimaciones y simultaneidad de lealtades» que ha de fer possible «la aceptación simultánea de diversos focos de legitimidad política, ninguno de los cuales puede reclamar una lealtad excluyente» (J. J. Solozábal, 1993b, p. 77) és, per definició, impossible. Veure en el nacionalisme cul-

tural «la llamada a unas voluntades excluyentes [que representan] una vuelta a los peores momentos de un lejano pasado» (A. de Blas, 1992, p. 63) i ignorar que aquest tipus de nacionalisme es plasma en la regulació constitucional espanyola, que, per tant, anul·la la pretesa harmonització, constitueix el següent pas del procés de distorsió. Perquè, contràriament a allò que indica J. J. Solozábal (2000, p. 15), no creiem que «la Constitución como marco político [sea], desde luego, congruente con el nacionalismo no independentista». El nacionalisme no independentista, a l'Estat espanyol, ha demostrat activament i passiva que sí que és partidari del reconeixement del dret d'autodeterminació –només cal que acudim a la Declaració de Barcelona per a constatar-ho. I, com que la Constitució de 1978 nega el reconeixement d'aquest dret, no tenim altre remei que admetre la incongruència de les pretensions nacionalistes amb la Carta Magna. Resulta molt més sorprenent que J. J. Solozábal parli també de la Constitució com a instrument «compatible con el nacionalismo independentista», adduint que «el sistema constitucional español, cuya flexibilidad es en este sentido modélica, no forzaría una integración de Euskadi en el futuro rechazada por una mayoría clara de los vascos [...]» (2000, p. 15). Després de les darreres eleccions a Euskadi, amb una victòria de les forces nacionalistes que defensaven el dret d'autodeterminació,¹ s'ha plantejat la possibilitat d'una consulta popular en què l'electorat basc poguera veure reflectida la seua opinió sobre el reconeixement d'aquest dret. La resposta del Govern central i dels partits espanyolistes, lluny d'assumir la rectitud democràtica que implicaria una consulta així –i

lluny també d'adoptar «una respuesta sensata e imaginativa» que, a parer de Solozábal (2000, p. 15), propiciaria el tractament constitucional de la qüestió—, ha consistit, en primera instància, en la desqualificació («impertinencia política», «insolidaridad», «soberbia soberanista...»), i, en segona instància, en l'amenaça. En efecte, el ministre d'Interior, primer subreptíciament, després amb la poca vergonya pròpia del càrrec, va insistir que, si persistia la falta de lleialtat a la Constitució i a l'Estatut, prendria mesures de força a Euskadi. No debades l'article 8 de la Constitució estableix com a missió de les forces armades «garantizar la soberanía e independencia de España y defender su integridad territorial y el ordenamiento constitucional». La *sensatez* i la *imaginación* de la resposta constitucional respecte de la qüestió nacional impliquen aquest article. Encara que, per descomptat, no és l'únic. L'article 155 de la Constitució estableix que «si una comunidad autónoma no cumpliere las obligaciones que la Constitución u otras leyes le impongan, o actuare de forma que atente gravemente al interés general de España, el Gobierno [...] podrá adoptar las medidas necesarias para obligar a aquélla al cumplimiento forzoso de dichas obligaciones o para la protección del mencionado interés general». És interessant que recordem, per delimitar la *ratio* d'aquest article, que aquesta capacitat d'actuació del poder central sobre les comunitats autònomes només fou esgrimida pel Govern del PSOE, com recorden J. A. González Casanova (1990, p. 79) i R. Viciano (1991, p. 186), quan el 1990 els Parlaments català i basc aprovaren proposicions no de llei sobre el reconeixement del dret d'autodeterminació.

En segon lloc, perquè les característiques objectives que dissenyen l'àmbit territorial de la nació global entren necessàriament en conflicte amb aquelles que propugnen les nacions particulars. L'admissió de la pertinència d'unes implica forçosament la negació de les altres, i això és vàlid, hi hem d'insistir, tant en les ocasions en què les nacions concurrents fan servir una argumentació voluntarista —ja que en aquest cas l'objectivitat en el procés de formació de la Gran Nació anul·la la possible actuació de la voluntat—² com en aquelles en què es fa servir el culturalisme, ja que les característiques objectives amb què es predetermina la definició nacional —llengua, ètnia, destí...— s'exclouen necessàriament quan s'intenta aplicar-les en un mateix àmbit territorial. Tot plegat, si en articular el discurs pannacionalista d'Estat fem servir un model objectiu, necessàriament neguem la mateixa possibilitat de confrontar-hi qualsevol altre discurs que intente defensar qualsevol tipus d'estructuració alternativa, ja que, *ab initio*, eliminem la possibilitat de discussió. La voluntat de les parts no pot tenir lloc en un procés determinista, i tampoc són possibles pretesos factors objectius al·legats per aquelles parts, ja que són, en el millor dels casos, assimilats per la culturalitat de la *Nación* absorbent i, en el pitjor, directament rebutjats o marginats. La idea constitucionalitzada d'Espanya que «propugna la coexistencia, compatibilidad e integración entre los diversos nacionalismos, y no las relaciones de exclusivismo, aniquilación o sujeción entre ellos» (J. J. Solozábal, 1993b, p. 77) pertany a l'àmbit de les quimeres ideològiques.

Si adoptem la perspectiva culturalista que consagra la Constitució podrem, a tot

estirar, parlar de *Nación de pueblos*, perquè aquests dos conceptes sí que són del tot compatibles. En aquest sentit, García Pelayo parla d'Espanya com a «nación, compatible, por supuesto, con el pluralismo regional o cultural» (1991, p. 3264). L'assimilació de les nacionalitats als pobles –en l'accepció clàssica del terme–, o a les regions, era l'opció més conseqüent si tenim en compte el paper merament cultural que inicialment se'ls va assignar. Si es pretenia conceptuar una realitat sense poder polític i amb especificitat cultural, hauria resultat més coherent que les nacionalitats s'anomenaren «regions» o «comunitats culturals», com de fet s'anomenen a Bèlgica. Tanmateix, la identificació de la «regió» amb el programa franquista³ va impedir que fóra així. Les crítiques justificades del nacionalisme radical que denunciaven l'esperit timorat amb què es concebien les *nacionalidades* serien ja impossibles de replicar si se substituïra l'esment d'aquestes pel de *regiones*. Per això es va evitar que s'enunciaren de manera generalitzada –a l'article 2 es parla de «nacionalidades y regiones»–, encara que el sentit polític regional s'estenguera a l'àmbit de les *nacionalidades*. Ben al contrari, des del prisma de la concepció subjectivista que expressament s'hi declara i que realment es traeix, la fórmula d'articulació territorial es projectaria amb la forma d'un «Estado de naciones»⁴ –aquesta havia estat la proposta de Letamendia– en què la unitat nacional s'assoliria pel lliure assentiment de les parts en presència. *Par in parem imperium non habet*. La negació de sobirania a les nacionalitats impedia també aquesta fórmula. La *Nación de naciones* és la construcció escollida tant pels constituents –encara que no nominalment–

com per la doctrina per a cohonestar una realitat infamant i disfressar-la d'arcàdia democràtica, plural i solidària.

Si calguera resumir tot el que he dit fins ara en una sola tesi, n'hi hauria prou de capgirar allò que el professor Solozábal defensa quan afirma que: «ni la Constitución es antinacionalista [...] ni el nacionalismo, si se formula en clave democrática, tiene por qué ser anticonstitucional» (2000, p. 15). A parer nostre, la Constitució espanyola no es pot considerar de cap de les maneres una garantia de plurinacionalitat –ja que no reconeix nacions, en l'horitzó de les quals, com apunta M. Guibernau (1996, pp. 58-59), hi ha sempre la possibilitat de l'autodeterminació, sinó entitats amb un domini cultural i, a tot estirar, de política domèstica– i sí que se la pot considerar, per contra, un instrument antinacionalista. D'altra banda, i això és conseqüència de l'anterior constatació, el nacionalisme democràtic és forçosament anticonstitucional –tret que s'identifiqui nacionalisme democràtic amb nacionalisme estatutari; és a dir, sense aspiracions autodeterministes, cosa que a Espanya, directament, no existeix com a direcció programàtica de cap partit nacionalista rellevant.

Bé, fins ací la interpretació jurídica de la Constitució. Si la Constitució és una norma, només cal aplicar-la i assolirem el resultat antideterminista que es pretén. El que passa és que la situació –tant a Euskadi com a Catalunya i a Galícia– ha canviat considerablement. El nacionalisme és, com més va més, un moviment amb una gran implantació popular i electoral. Allò que abans era presència subsidiària i marginal assoleix avui un protagonisme polític destacadíssim. La representació dels sec-

tors polítics nacionalistes als Parlaments autonòmics i estatal, per no esmentar la presència que mantenen a la vida pública, té avui una importància que ara fa vint anys no es podia ni haver sospitat.

En aquestes circumstàncies l'aplicació simplement normativa de la Constitució, sobretot si tenim en compte les circumstàncies en què es va redactar l'article 2, faria palès un clar dèficit democràtic. No podem oblidar que el dret no és més, ni tampoc menys, que una força considerada legítima. I quan deixa d'existir aquesta legitimitat, com en el cas que ens ocupa, només queda la força; o, per dir-ho amb Kelsen, només queda l'horrible Gorgona del poder. Per a mantenir els mateixos propòsits antinacionalistes és necessari canviar d'estratègia. La Constitució deixa de ser una norma jurídica i esdevé norma moral de convivència. I és precisament el reajustament de les forces unitaristes respecte de la renovada empenta del moviment nacionalista allò que propicià tant la gènesi com la consolidació del constitucionalisme. Com podem veure, un cas ben distint de l'alemany i de l'italià.

D'ara endavant, dissentir d'allò preceptuat a la Constitució o exigir que aquesta es modifiqui, més enllà de ser un exercici legítim de la llibertat, se'ns presenta com una mena de traïció, de fellonia o de pseudoterrorisme. Ens aturarem en un episodi que és la quinta essència d'allò que diem i que mostra fins a quin punt som testimonis d'una transformació del que és norma jurídica en norma moral. «Por lo que nos une: la Constitución y el Estatuto.» Aquest era el lema d'una manifestació relativament recent amb motiu d'una protesta per la situació de violència terrorista a Euskadi. Com que les forces nacionalis-

tes s'havien negat a assumir una manifestació contra el terrorisme que implicara un suport a la Constitució i a l'Estatut —cosa absolutament legítima, d'altra banda—, es va concloure que això demostrava el seu caràcter antidemocràtic i el seu suport al terrorisme. En acabar aquella manifestació, una senadora del PP va poder dir: «Porque a los vascos de verdad, a los vascos demócratas que defendemos la Constitución y el Estatuto...». En primer lloc, pel que sabem, no hi ha bascos de mentida. O ho són o no ho són, però, si ho són, ho són sempre de veritat. En segon lloc, és perfectament possible ser basc —fins i tot basc de veritat— i no ser demòcrata. I en tercer lloc, el que resulta intolerable, fins i tot si admetem les insensateses anteriors, és que s'estableixi una equació entre els bascos demòcrates i els que aproven la Constitució i l'Estatut. En aquesta mateixa línia, una eurodiputada del PSOE, també amb motiu de la manifestació referida, va arribar a establir el sil·logisme següent —de moment l'anomenarem així: «La Constitución es democrática, hay que defender la democracia y, por tanto, debemos defender nuestra Constitución». Aquesta fal·làcia, que per descomptat no és un sil·logisme, desafia els primers analítics, els segons analítics i més de dos mil anys de lògica clàssica... i, tanmateix, no hi hagué ningú que indicara a l'eurodiputada, bocamolla i prearistotèlica, l'error que cometia. I això fou perquè el constitucionalisme té, com totes les creences, una lògica pròpia; una lògica que beu d'allò emotiu i d'allò irracional. I és que, en efecte, del fet que la Constitució siga democràtica —reprimim-nos una mica i admetem-ho sense objeccions— i del fet que calga defensar la democràcia, no podem

concloure mai que calga defensar la Constitució, si no és que la Constitució de 1978 exhaurix per complet el concepte de democràcia. I sembla que això és justament el que pretenen. En realitat, la fallàcia anterior només pot deixar de ser una astracanada i convertir-se en una cosa raonable si interpretem que: «la Constitució és la democràcia, cal defensar la democràcia, per tant cal defensar la Constitució». És a dir, fora de la Constitució només hi ha barbàrie antidemocràtica –val a dir: nacionalista. Vet ací, amb impúdica nuesa, el constitucionalisme en estat pur. La crítica a la Constitució no equival al funcionament normal de qualsevol pensament disconforme amb una regla jurídica, sinó que es fa equivalent al trencament d'una norma moral inscrita, segons sembla, al lloc més profund de la nostra natura. Natura que és humana i espanyola. Espanyolíssima.

Per això, si algú critica la regulació dels delictes contra la propietat del codi penal, es converteix automàticament en progressista. Si, per contra, el mateix individu critica l'article 2 de la Constitució, es converteix en un *renegado de la democracia* i en un *apóstol de la violencia* –com ja van anomenar al qui escriu açò mateix: sembla que o bé et doblegues davant del constitucionalisme dominant o bé et transformen en el títol d'una possible pel·lícula de Sam Peckinpah. El constitucionalisme considera que el compromís amb els valors constitucionals és el factor determinant per a distingir els violents i els demòcrates. Posem-ne un exemple. En el codi penal espanyol, per tal que es reconega la pertinença a banda armada (el delictes de terrorisme) no n'hi ha prou que siga una banda i estiga armada. A més, cal tenir

l'objectiu de subvertir els valors constitucionals. Els qui fan exactament el mateix que aquests grups terroristes però respectant aquest «marco de convivència democrático», seran delinqüents, sí, però delinqüents demòcrates. És el cas de Vera i Barrionuevo, que van participar en delictes gravíssims i van ser, tanmateix, lloats com a màrtirs de la democràcia precisament per haver delinquit defensant els valors constitucionals. En coses així es veu perfectament la moralització que implica el constitucionalisme. El fet de cometre un delictes, si s'ha comès emparant-se en la consecució d'un bé moral, deriva en el martirologi. El que passa és que el pretès bé moral és, ni més ni menys, la Constitució. I la Constitució és una norma: *Norma normarum, lex suprema*, tant com es vulga, però una norma. I les normes no poden escindir la realitat i dividir-la en bèsties i homes, traïdors i ciutadans, depenent de si se les critica o se n'admet la regulació. Un altre exemple: a l'hora de veure si un ciutadà és apte per a formar part d'un tribunal, en el qüestionari oficial que se sol presentar es pregunta a la persona si està d'acord amb el sistema i amb els valors constitucionals. Si no hi està d'acord, el ciutadà pot ser recusat. Si algú no està d'acord amb moltes de les coses de la legislació civil, penal i administrativa vigents a l'Estat espanyol, ningú no podrà afirmar que aquest individu és inhàbil com a ciutadà només pel fet de mantenir aquest tipus de dissidències. Però això no passa si es tracta de la Constitució. Precisament perquè, com anem dient, la moralització constitucional possibilita que els qui no mostren compromís, els qui no siguen creients, reben la consideració d'individus marginals, d'enemics. A això condueix el

constitucionalisme. Rere la seua aparença pluralista, tolerant i democràtica –paraulles repetides fins a la nàusea pels mirífics teòrics de la Constitució–, malgrat tota aquesta borrumballa dialèctica, ens trobem davant d'un fons integrista sense cap mena de dubte. Per això deia al començament d'aquest treball que el constitucionalisme és una ideologia totalitària, perquè no admet la discrepància i transforma el dissident en marginal. Per això, també, deia que el constitucionalisme té un llast antidemocràtic més que feixuc. Precisament perquè amaga el moment atributiu que té tota mena de dret i impedeix a la societat que es reapropri el poder fundacional que li correspon. La Constitució i el constitucionalisme s'integren en allò que Castoriadis denomina pla d'heteronomia (1999, pp. 116 i ss.); és a dir, un projecte que promou una visió de la societat en què les institucions no es contemplen com a productes de l'actuació de l'Home, sinó com a dissenys transcendents davant dels quals l'única cosa que podem fer és doblegar-nos. Ningú no pot expressar unes idees, una voluntat o un desig que s'oposen a l'ordre instituït, i això no tant per l'existència de sancions com perquè l'individu ha interioritzat les institucions d'una manera tal que no disposa de mitjans psíquics o mentals per a qüestionar-les. O, parafrasejant Popper (1981), ens trobaríem en presència d'una Constitució tancada, d'una Constitució que patrocina una societat col·lectivista, tribal, orgànica, basada en el consens moral dels membres que la componen. S'hi impedeix qualsevol cosa que implique un qüestionament de les estructures polítiques i de dominació efectives; «les seues institucions», diu Popper, «són sacrosantes, tabús» (1981, p.

171). Igual com passava en el període franquista, quan la sindicació oferia indubtables avantatges per al treballador però era obligatòria i només hi havia un sindicat –l'anomenat sindicat vertical–, en la situació actual ens trobem amb una Constitució que no admet esmenes, ni crítiques, ni censure. Si algú vol obtenir el títol de ciutadà de ple dret, no s'haurà de limitar a complir les regles: haurà de defensar, aplaudir i venerar aquestes regles. Fa uns mesos van despatxar un director d'informatius de la televisió madrilenya per haver oferit un enfocament «objectiu i neutral» –repetim, no sense vergonya aliena, paraules literals– de la situació política en les eleccions autonòmiques basques. Se li exigia «compromís i bel·ligerància» en la defensa dels valors constitucionals. No n'hi ha prou de viure amb una Constitució: hi hem d'estar afiliats. A l'Estat espanyol hi ha una Constitució vertical.

Avui dia el constitucionalisme té una assumpció massiva. El treball de J. I. Lacasta *España uniforme* (1998), una aportació autènticament refrescant que remou l'atonía i la mediocritat dels estudis sobre la qüestió nacional, mostra de manera detallada i profusament documentada la uniformitat del pensament que hi ha a Espanya sobre aquesta matèria. I és que a Espanya la teoria constitucionalista no és realment una teoria que s'enfronte a altres teories rivals pel que fa a la interpretació de la realitat, sinó que és un clíxé admès tant pel conjunt de la societat com per teòrics i intel·lectuals de tota mena. De fet, molts teòrics són constitucionalistes sense saber-ho, i ignoren que estan defensant una concepció política molt concreta. Per dir-ho en termes orteguians, la teoria constitucional és, a l'Estat espanyol,

més que una idea, una creença, si entenem com a creença qualsevol fenomen irracional i inconscient que funcione a tall de referència vital i que actue com a esquema d'interpretació per a la resta dels fenòmens. El constitucionalisme no funciona, doncs, com a idea contingent que, com a tal, podem o no tenir. Ben al contrari, el constitucionalisme es confon amb la realitat mateixa. No es parla *de* constitucionalisme, es parla *des del* constitucionalisme.

Actualment, fins i tot en gent que manté un cert contacte amb el dret, dir «anticonstitucional» equival a dir «injust», «inadmissible», «immoral» o «fora de qualsevol lògica». Quan alguna cosa no cap al cap humà, quan algú transgredeix els límits de la raó i ataca allò que es considera inherent a la convivència normal, aleshores això és *inconstitucional*. La cosa pot semblar més o menys graciosa, però és el reflex d'un fenomen molt greu. Em refereixo a la tergiversació política i mediàtica dels qui sí que saben què és una Constitució, dels qui sí que saben com es va fer la Constitució i dels qui sí que saben què representa convertir el que no és més que una norma –i, per tant, una expressió mudable dels interessos de classe– en principi moral d'estigmatització i de marginalitat política.

La lluita democràtica durant la transició consistí a convertir la Constitució en veritable norma aplicable i no en simple document programàtic, en declaració política d'intencions. Actualment, aquesta lluita continua tenint la mateixa dialèctica: cal esforçar-se perquè la Constitució esdevinga una norma i no un precepte moral que opere com a clausura del sentit polític. □

Traducció de Felip Tobar

1. L'atac amb què els partits centralistes envesteixen contra el nacionalisme no violent –concretat en acusacions com les de «doble juego», «ambigüedad calculada», «falta de claridad en la forma de Estado que pretenden», etc.– sembla que no té cap fonament. Amb una claredat diàfana el PNB i EA han defensat la pertinència del dret d'autodeterminació en les últimes eleccions. I, certament, les han guanyades.
2. Per això afirma A. García-Trevijano que «España, como pueblo individualizado, no es ni puede ser [...] una nación de naciones [...] porque no ha habido libertad para integrarse, como pueblo, en la nación española» (1994, p. 26). L'encert d'aquesta apreciació es veu minvat per la incoherència que presenta respecte a la concepció general de la nació que manté l'autor. Si, en efecte, la manca de llibertat pel que fa a la formació nacional impossibilita que puguem parlar de *Nación de naciones*, això vol dir que la llibertat pel que fa a la construcció de la nació es allò que atorga el caràcter nacional a una col·lectivitat, cosa que és sistemàticament negada en tot l'assaig de García-Trevijano (1994, pp. 24, 25, 26, 28, 35...).
3. «La glorificación de lo “regional” era habitual en el discurso franquista», diu amb encert P. Vilar (1982, p. 260). Les esmenes formulades per AP en els debats constituents s'encaminaven cap a aquesta direcció: «Al artículo 2º y a todos aquéllos en los que aparezca la expresión “nacionalidades”: supresión de dicha expresión, dejando únicamente la palabra “regiones”» (M. Fraga, vot particular a l'avantprojecte, TP 1980, 36, I); «Debe suprimirse el concepto “nacionalidades” y decir: “regiones y territorios que la integran”» (L. De la Fuente, Esm. 35, TP 1980, 146, I); «España es un Estado unitario que reconoce el derecho a la autonomía de las regiones...» (G. Fernández de la Mora, Esm. 63, TP 1980, 162, I). Les esmenes d'A. Carro (núm. 2, TP 1980, 121, I) i A. Jarabo (núm. 14, TP 1980, 135, I) s'expressen en el mateix sentit. Per això la lluita per la inclusió del terme *nacionalidades*, acompanyada per l'eliminació de l'antitètica *Nación española*, va ser, més enllà de qualsevol reivindicació programàtica, un emblema d'antifranquisme: «La derecha no defiende derechos, defiende intereses. Conste, pues, que no está por la democracia, y si elimina la palabra nacionalidades está repitiendo las Leyes Fundamentales del fascismo. Lo que hay que eliminar es el concepto “nación española”»,

que, como dejó dicho, aún no existe» (Xirinacs Damiáns, TP 1980, 2.965, III).

4. En la seua crítica a la *Nación de naciones* J. Ferrando diu encertadament que «en un mismo territorio no caben dos naciones en igualdad de status, a no ser que ambas o las que (naciones o nacionalidades) puedan existir estén integradas por igual, en un mismo Estado, desembocando entonces en el Estado plurinacional» (1980, p. 24).

BIBLIOGRAFIA

- BASTIDA, X. (1998): *La nación española y el nacionalismo constitucional*, Ariel, Barcelona.
- BLAS GUERRERO, A. de (1992): «Los nacionalismos españoles y el Estado autonómico», *Documentación Administrativa*, 232-233.
- BUENO, G. (1991): *Sobre Asturias*, Biblioteca Asturiana, Oviedo.
- CASTORIADIS, C. (1999): *Figuras de lo pensable*, Ed. Cátedra, Madrid.
- FERRANDO BADÍA, J. (1980): «Teoría y realidad del Estatuto autonómico», *Revista de Política Comparada*, Universidad Menéndez Pelayo, s.l.
- GARCÍA PELAYO, M. (1991): *Obras Completas*, 3 vols., Alianza Universidad, Madrid.
- GARCÍA-TREVIJANO, A. (1994): *Del hecho nacional a la conciencia de España o El discurso de la República*, Temas de Hoy, Madrid.
- GONZÁLEZ CASANOVA, J. A. (1990): «El proceso de integración de Cataluña en la política del Estado español», *Revista del Centro de Estudios Constitucionales*, 5.
- GUIBERNAU, M. (1996): *Los nacionalismos*, Ariel, Barcelona.
- HABERMAS, J. (1989): *Identidades nacionales y postnacionales*, Tecnos, Madrid.
- (1991): *La necesidad de revisión de la izquierda*, Tecnos, Madrid.
- LABORDA, J. J. (1992): «Patriotismo constitucional y Estado democrático», *Sistema*, 108.
- LACASTA ZABALZA, J. I. (1998): *España Uniforme. El pluralismo enteco y desmemoriado de la sociedad española y de su conciencia nacional actual*, Pamiela, Pamplona.
- POPPER, K. (1981): *La sociedad abierta y sus enemigos*, Paidós, Barcelona.
- SOLOZÁBAL, J. J. (1993a): «El Estado autonómico como Estado nacional (adaptabilidad y rendimiento integrador de la forma política española)», *Sistema*, 116.
- (1993b): «El marco constitucional del debate sobre el Estado autonómico español», *Documentación Administrativa*, 232-233.
- (2000): «Desgarros imaginarios», *El País*, 11-X.
- TOMÁS Y VALIENTE, F. (1984): *Las relaciones entre el poder central y los poderes territoriales en la jurisprudencia constitucional*, Informe Nacional España, Madrid.
- Trabajos Parlamentarios de la Constitución* (TP), 4 vols., Publicaciones de las Cortes Generales, Madrid.
- VICIANO PASTOR, R. (1991): «El derecho de autodeterminación en nuestra reciente vida constitucional», *Revista de Derecho Político*, 34.
- VILAR, P. (1982): *Hidalgos, amotinados y guerrilleros*, Grijalbo, Barcelona.